Humanist

30-3
Tweewekelijkse uitgave van het
Humanistisch Verbond
Postbus 114, Utrecht
Tel. 030-31 81 45
1 februari 1975

Eco-conferentie Rotterdam: Overleven, maar hoe? Leren leven met de toekomst

humanist

Verantwoordelijk
voor de inhoud:
Hoofdbestuur H.V.
Eindredakteur:
Jetske Mijs
Layout: Lumax Utrecht
Druk: Lumax Utrecht
Redaktie-adres
Humanistisch
Verbond
Oudegracht 152
Utrecht
Tel.: 030-318145

R&TV

RADIO:
9 februari: symposium overleven
16 februari: aktualiteiten

TV:
9 februari: symposium overleven
23 februari: de rechten van het kind

TAALVERVUILING

reacties radioprogramma

Op 16 december wijdde het H.V. een radio-uitzending aan taal-vervuiling, het onnodig gebruiken van moeilijke woorden, taal als machtsmiddel etc. Titel: Lulkoek en kletskoppen. Samenstelling Rina Spigt en Jetske Mijs.
Velen hebben gereageerd en de tekst opgevraagd. Helaas is het onmogelijk de volledige tekst te laten verspreiden.
In een volgend nummer van Humanist geven we een samenvatting en tekst-fragmenten van deze uitzending.

Programma voor de Nationale Konferentie Overlevingsproblematiek

Op 8 en 9 februari in het Groothandelsgebouw te Rotterdam

Zaterdag, 8 februari:

9.30 u. Aankomst deelnemers, koffie.

10.15 u. Opening door Mr. M. G. Rood, voorzitter Humanistisch Verbond.

10.30 u. **Mevrouw Irene Vorrink,** Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne over **„Aspekten van een overlevingsbeleid".**

11.00 u. **Dr. Jørgen Randers** geeft een overzicht van de ontwikkeling van het denken over de overlevingsproblematiek sedert het verschijnen van het Rapport van de Club van Rome onder de titel: **„Limits to growth - what was the message?"*).**

± 12.00 u. Lunchpauze.

14-17 u. Groepsdiskussies over de thema's:
I. **Bevolkingspolitiek,** inleider **Dr. Ir. H. Hoestra,**
II. Naar een **ekonomie van** materiële versobering, inleider **Dr. R. Hueting,**
III. **Eko-ethiek,** kontouren van een toekomstige maatschappelijke leefwijze, inleider **Prof. Dr. P. Thoenes.**
Ieder kan deelnemen aan de diskussiegroep van zijn/haar keuze.
Het is de bedoeling dat de diskussiegroepen zich in de zaterdagmiddagzitting zullen bezighouden met een algemene bespreking van de problematiek om zich vervolgens op de zondagmorgen te richten op het formuleren van een aantal konkrete beleidsadviezen.

17.30 u. Dinertijd.

19.30-22.30 u. Gelegenheid tot:
— het voeren van persoonlijke gesprekken,
— bezichtigen van tentoonstelling.
— zien van enige films milieuproblematiek.

Zondag, 9 februari

10.00-12.30 u. Voortzetting groepsdiskussies.

12.30-14.00 u. Lunchpauze.

14.30 u. **Samenvatting** van de resultaten van de groepsdiskussies door **Prof. Dr. E. W. Hommes.**

15.30 u. **Prof. Dr. Johan Galtung,** Noors socioloog van wereldfaam, geeft zijn **mondiale visie op de overlevingsproblematiek*).**

16.30 u. Sluiting van de konferentie.

*) De inleidingen van Dr. Randers en Prof. Dr. Galtung worden gesproken in de Engelse taal.

Hoofdbestuur

De vergadering op drie januari was goed bezet.

De polsingen voor een nieuw hoofdbestuur gaan door; er is nog één vacature te vervullen. Aan het voorstel voor de nieuwe samenstelling van de Verbondsraad is ook nog wel het een en ander te doen, maar ook dat vordert. Er zijn nog nauwelijks congresvoorstellen binnengekomen. Maar dat zegt niet veel: in verband met de eigen vergaderingen in de gemeenschappen komen zulke voorstellen meestal pas op het laatst binnen. Vraag: hoe moeten we de zaterdagavond van het congres in Eindhoven doorbrengen? Wie een idee heeft gelieve het door te bellen aan de heer de Leede: 02155 - 12843.

Op diverse plaatsen kan met geestelijke verzorging in zieken- en bejaardenhuizen worden begonnen. De regeling is voorlopig zo dat de huizen zelf benoemen en ontslaan, echter onder goedkeuring van het hoofdbestuur. Er komt een centrale werkinstructie zodat het hoofdbestuur inhoudelijke verantwoordelijkheid kan blijven dragen. Het een en ander uiteraard met inschakeling van de desbetreffende taakgroep. De werkleiding, die een vorige maal al ter sprake kwam, moet nog verder geregeld worden.

Verder lag er een nota van de directeur over onze contacten met andere organisaties. Het blijkt dat we het moeilijk opbrengen om tot contact en uitwisseling te geraken zonder dat er concrete aanleiding is. Het is wel steeds het streven geweest om de banden met bevriende en verwante organisaties nauwer aan te halen, maar in de praktijk blijken tijd en energie toch op te gaan aan dat wat moet en wat steeds bewerkelijker blijkt te zijn dan was voorzien.

Van het Humanistisch Perspectief kwam de passage ter sprake die gaat over de democratisering. Rood had een uitwerking voor dit punt gemaakt. Naar aanleiding van de gemaakte opmerkingen komt er een tweede versie.

Het laatste punt van de avond was het Humanistisch Opleidings Instituut (H.O.I.). Er zit nog weinig schot in het subsidiabel maken van het HOI – dat in mevrouw Verschuur weer een bezielende kracht heeft gevonden. Na bestuurlijk overleg, onder andere met het ministerie van onderwijs, volgt er nu een ambtelijke fase van overleg.

De volgende hoofdbestuursvergaderingen zijn op 14 en 28 februari.

A. J. Wichers

Basis-dokumentatie voor de konferentie

OVERLEVEN, MAAR HOE?

Over enkele dagen is het dan zover, na maanden van voorbereiding. Op 8 en 9 februari komen we bij elkaar in Rotterdam om te praten over de toekomst. En om te luisteren naar de „knappe koppen", die voor deze gelegenheid door het Humanistisch Verbond zijn uitgenodigd. Wát er uitkomt, dat weten we nog niet. Dát er wat uitkomt weten we wel, want het is niet de bedoeling om het alleen bij praten en luisteren te laten. Ook van de deelnemers aan deze conferentie wordt een actieve bijdrage verwacht, zoals u in het programma kunt lezen. Het is dan wel noodzakelijk te weten waarover je praat. Om de gedachten te bepalen schreven Enno W. Hommes en Gerard Nijland een „basis-dokument" onder de titel: „Welvaartsdaling in een zich ontwikkelende samenleving". Laat de titel u niet afschrikken. Het is helder geschreven, weinig moeilijke woorden, voor iedereen bestemd. Oók voor degenen, die zich niet opgaven voor de conferentie. Hierbij een samenvating van het werkstuk, dat gebaseerd is op de rapporten „produktie en konsumptie" en „bevolkings-problematiek" van het HV, op reakties van de werkgroepen in de gemeenschappen en op reakties van de vijf regionale diskussiedagen in het najaar van 1974.

Elders in dit nummer van „Humanist" een artikel over dit onderwerp van Paul Krug naar aanleiding van een nieuw boek van de econoom Heilbrones.

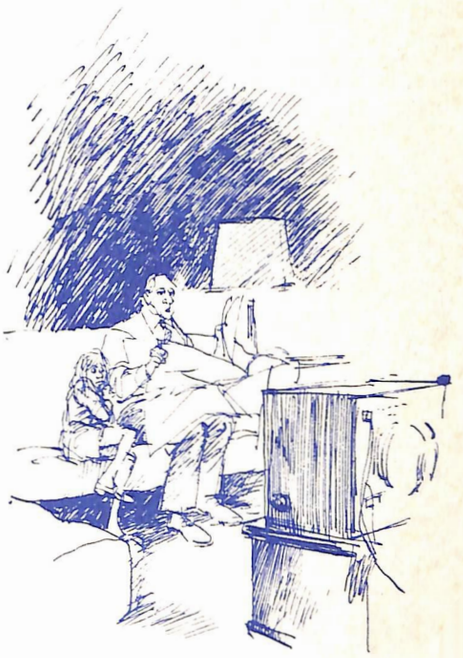

„ 2. DAT ZIJN MENSEN IN EEN HEEL VER LAND, DIE HEBBEN EEN BEETJE HONGER SCHAT."

WELVAARTSDALING

Het dokument is verdeeld in de navolgende hoofdstukken:
I De krisis in de konsumptiesamenleving
II De maatschappelijke gevolgen van een daling in produktie en konsumptie
III Het bevolkingsprobleem
IV Welvaart en welzijn
V Toekomstsamenleving
VI Kunnen we in Nederland beginnen?

KRISIS IN KONSUMPTIESAMENLEVING

Al voor het verschijnen van de rapporten van de Klub van Rome, waren er aarzelingen over de verworvenheden van onze samenleving o.a. verwoord door hippies, provo's en kabouters. Er was kritiek op de grote waardering voor konsumptiegoederen en voor het bezit hiervan. De ongebreidelde jacht op konsumptiegoederen en de daarmee samenhangende kompetitie- en prestatie-ideologie doorkruist het realiseren van humanistische doeleinden als menselijke solidariteit, verantwoordelijkheid en zelfontplooiing.

Naast veel verworvenheden heeft de industriële revolutie vooral op het vlak van de intermenselijke relaties een aantal dingen verloren doen gaan. We ervaren ze nu als sociale problemen: vervreemding, vereenzaming, sociaal isolement, relatie-armoede etc. Deze problemen doen zich voor bij het werk (mens is soms gereduceerd tot een onderdeel van een machine, arbeid is koopwaar, afstand tussen producent en konsument). Ook de woonsituatie is door de industriële revolutie beïnvloed: torenflats, uniformiteit van woningen, grotere afstand tussen werk en wonen.
De sociale voorzieningen, zeker een verworvenheid, hebben — in het licht van menselijke relaties — een nadeel. Het „onpersoonlijk" een beroep kunnen doen op de overheid, het „verzorgd zijn" van bejaarden.

Dan is er door de industrialisering ook minder aanleiding voor de mens om zich deel te voelen van de natuur.

De levensbeschouwelijke bezwaren tegen de huidige konsumptiesamenleving richten zich tegen de waardering van materiële goederen, tegen de affectieve uitholling van menselijke relaties in arbeid, gezin, wonen en sociale voorzieningen. Deze relaties hangen samen met de industriële revolutie en de daardoor ontstane machtsstrukturen, die gericht zijn op groei.

„EN IK HEB NOG EEN HEEL LEVEN VOOR ME . . . "

Door de rapporten van de Klub van Rome (Meadows in 1971, Mesarovic en Pestel in 1974) werd duidelijk dat verdere „groei" gevaarlijk is en vooral dat, willen we overleven, we de problemen mondiaal moeten zien. Dat wil o.a. zeggen: daling van de welvaart in het westen en sterke stijging van de welvaart in de arme landen.

DALING VAN DE WELVAART: MAATSCHAPPELIJKE GEVOLGEN:

Daling van produktie en konsumptie betekent werkeloosheid. Oplossingen zouden kunnen zijn: 1. arbeidstijdverkorting, 2. op latere leeftijd beginnen te werken (verhoging leerplicht) en vroeger ophouden, 3. meer mogelijkheden om arbeid af te wisselen met perioden van vorming (permanente edukatie) en 4. meer aktiviteiten als „werk" omschrijven.
Om deze oplossingen mogelijk te maken is vooral nodig een verandering in onze houding ten aanzien van arbeid en ten aanzien van het gebruik van materiële goederen. In deze twee velden kunnen levensbeschouwelijke organisaties een bijdrage leveren.

HET BEVOLKINGSPROBLEEM.

Het afremmen van de bevolkingsgroei hangt nauw samen met het afremmen van de materiële produktie. In Nederland zou meer positieve waardering kunnen komen voor vrijwillige kinderloosheid, kleine ge-

OVERLEVEN, MAAR HOE?

(vervolg van pag. 3)

zinnen etc. bijv. door afschaffing kinderbijslag, afschaffing van bevoorrechting bij huisvesting van grote gezinnen. Faciliteiten o.a. op woongebied voor alleenstaanden, abortus wettelijk toestaan. Tegelijk zou met zo'n bevolkingspolitiek de mogelijkheden geschapen moeten worden voor nieuwe samenlevingsvormen; dit om een oplossing te bieden voor relatie-armoede.

WELVAART EN WELZIJN

Met name welzijn betekent voor iedereen weer wat anders. Men kan „welzijn" een meer bescheiden inhoud geven door begrippen als „humanisering" en „geluk" in te voeren.
Humanisering is een gemeenschappelijke zaak: zelfontplooiing en zelfverwerkelijking in een openbare leefwereld. Een gelukkig mens is iemand die zijn medemens àls mens in zijn individuele onvolmaaktheid aksepteert of afwijst, in het besef dat het normaal is om vergissingen te maken. Geluk heeft te maken met tolerantie, niet bang zijn voor elkaar.
De verhoging van welvaart en welzijn is ten koste gegaan van de derde wereld. Het streven naar humanisering en naar geluk kan aan dit gevaar ontsnappen. Ze zijn niet afhankelijk van schaarse goederen, wèl van een ander denken, van mentaliteitsverandering.

TOEKOMSTSAMENLEVING

Een leefbare wereld heeft een technische en een humanistische kant. De technische houdt in dat o.a. vervuiling onder kontrole is gebracht, uitputting van energie- en grondstofvoorraden is teruggebracht, het zoeken naar alternatieve grondstoffen wordt gestimuleerd en de omvang van de bevolking in overeenstemming is met de mogelijkheden van deze aarde.

De humanistische dimensie van leefbaarheid betekent een herwaardering van de waarden waaruit ieder mensbeeld is opgebouwd: de basiselementen bezit, arbeid en verantwoordelijkheid. Bezit is dan een noodzakelijke konditie voor het werken aan een leefbare wereld. Dit werken gaat d.m.v. arbeid, een zinvolle bijdrage leveren aan het voortbestaan en goed besturen van de samenleving. Verantwoordelijkheid ten opzichte van zichzelf, medemens maar ook ten aanzien van de materiële wereld.

KUNNEN WE IN NEDERLAND BEGINNEN?

Op het terrein van de direkte economische produktie zullen we sterk in onze beleidsmogelijkheden beknot worden door onze internationale positie en door de internationale overeenkomsten. **Op het terrein van houdingen en sociale strukturen liggen wel vele mogelijkheden om te beginnen.**

Als individu kan je je eigen leven inrichten volgens de normen die je zou willen stellen. Maar een individu kan veel meer doen: invloed uitoefenen via wijkkomités, vakbonden, verenigingen, levensbeschouwelijke organisaties.

LEREN LEVEN MET DE TOEKOMST

Peter Krug

Van de hand van de bekende Amerikaanse econoom Robert L. Heilbroner verscheen onlangs een essay „The human prospect", waarvan bij het Spectrum een Nederlandse vertaling uitkwam. Een samenvatting van zijn ideeën treft men ook aan in een bijdrage in „The Observer" van 29 december 1974. Een aantal van deze gedachten verdient zeker de aandacht, ook al zal de kritische lezer hier en daar wel enkele vraagtekens in de marge plaatsen. Gelukkig is Heilbroner, voorzover hij als modern profeet wil optreden, zich méér dan andere futurologen bewust van de onzekerheden bij voorspellingen op lange termijn. Ik herinner in dit verband aan de uitspraken van Herman Kahn, o.m. over de toekomst van Japan (in zijn „The emerging Japanese superstate" 1970), die door de recente ontwikkelingen in het Land van de Rijzende Zon (inflatie, grondstoffenproblemen, energiecrisis, politieke moeilijkheden, looneisen en vooral milieuproblemen) nogal twijfelachtig zijn geworden.
Heilbroner signaleert in „The Observer" een aantal bekende feiten, die voor de toekomstige ontwikkeling van centrale betekenis zijn, t.w.:

1. De bevolking groeit in een ontstellend snel tempo. H. is ervan overtuigd dat men een *snelle* verlaging van de bevolkingsgroei slechts kan bereiken door een methode van onderricht en aansporing op Chinese manier – al weten we helaas erg weinig van de Chinese ervaringen.

2. Het voeren van een nucleaire oorlog begint nu ook een mogelijkheid van de onderontwikkelde landen te worden, en daardoor wijzigt zich het machtsevenwicht tussen rijke en arme landen radikaal. [1])

3. Het industriële groeiproces is steeds moeilijker vol te houden wegens gebrek aan grondstoffen, milieu-verontreiniging en uiteindelijk een noodlottige oververhitting van de atmosfeer. De wereldvoedselvoorraad is sinds 1945 niet zó gering geweest, algemeen bestaat verontrusting over hongersnoden zonder weerga, de wereldvisvangst is gestabiliseerd, vrees bestaat voor afnemende mogelijkheden om nog vruchtbaar land tot ontginning te brengen. Kunstmestfabrieken zullen er niet snel genoeg in voldoende aantal komen.

De bron van de moeilijkheden, zo meent H., ligt bij de industriële basis van onze beschaving: economische groei en technische prestaties – de grootste triomfen van ons historisch tijdsgewricht – zijn onvoldoende gebleken om ons allen tevreden te stellen en hoop te bieden. Materiële voorspoed – nagejaagd door zowel kapitalisme als communisme – bleek de menselijke geest niet te kunnen voldoen: zucht naar winst en efficiency bleek het gevoel van welzijn tenslotte aan te tasten. Een maatschappij, beheerst door het machinale proces, afhankelijk van de routine van fabriek en kantoor, en zichzelf in stand houdend door particuliere consumptie, die maatschappij kan onze loyaliteit niet behouden.

Pas als bevolkingsgroei, nucleair gevaar en bovenal de op hol geslagen industriële orde onder controle zijn gebracht, dàn pas mag men enige hoop koesteren dat nog ééns kleine kibboets-achtige gemeenschappen als een alternatief van de huidige orde kunnen worden beschouwd.

Gedurende een zeer lange periode zal men in onze industriële maatschappij niet kunnen ontkomen aan de noodzaak van gecentraliseerd bestuur. Stedelijke concentraties zijn op korte termijn niet te spreiden, het enorme militaire apparaat van de moderne staat is niet te ontbinden, er is geen vervanging voor het staatsgezag in de periode van spanning, waarin men in en tussen de landen tot een herverdeling van de rijkdom moet komen. In wat voor sociale orde de overgang moet plaatsvinden, een orde die de nodige leiding vereist alsmede een andere reeks motieven en doeleinden, dàt is een vraag waarop het antwoord slechts schetsmatig kan zijn. Heilbroner ziet als toekomstbeeld een maatschappij, waarin een „religieuze" oriëntatie samengaat met een „militaire" discipline. Zo'n „kloosterachtige" orde mag ons niet aanspreken, maar zou toch de overgang het minst pijnlijk maken.

Heilbroner meent dat het huidige China die beschavingsvorm reeds het duidelijkst weerspiegelt. Zij geeft althans een voorbeeld van de wijze, waarop het industrialisatieproces wordt beheerst, waarbij het economisch beleid er eerder op gericht is de wensen der mensen te beperken dan ze aan te wakkeren; en vooral hoe religieuze gevoelens zijn te kanaliseren d.m.v. het credo van een „communistische" kerk.

Heilbroner acht het mogelijk, dat er lange tijd, evenals ten tijde van het uiteenvallen van het Romeinse Rijk, een grote verscheidenheid van weinig op elkaar gelijkende staten bestaat met kapitalistische of communistische trekken. Maar op den duur ziet hij geen aanvaardbaar alternatief voor een streng gedisciplineerde, ascetische religieuze orde als het model, dat de zich ontwikkelende naties van de wereld langzamerhand zullen benaderen. In hoeverre van dwang sprake zal zijn, zal afhangen van de mate, waarin men bereid is vrijwillig samen te werken. Die nationale staten, die begiftigd zijn met tradities van sociale eenheid en politieke bekwaamheid zijn daarbij uiteraard in het voordeel.

Vertrouwen en pessimisme vechten bij Heilbroner om de voorrang. Wij moeten immers bedenken, dat het niet gaat om een tijdelijke opoffering, „waarna alles weer bij het oude zal zijn", *doch dat er iets geheel nieuws zal komen, definitief.*

En wat dat betreft zal men het niet zonder dwang (van bovenaf) kunnen stellen.

De democratie als vorm kan alleen bewaard blijven als resultaat van intellectueel vèrziend en politiek leiderschap. Het is een paradox, dat slechts door leiderschap het autoritair besturen kan worden geminimaliseerd, zo niet geheel voorkómen. Maar helaas weten wij niet hoé zulk leiderschap zich ontwikkelt, en nóg minder hoe men het kan cultiveren.

Met Thornton Wilder kan men zeggen, dat elke goede zaak op het scherp van de snede staat en dat men er voortdurend voor moet vechten. Zal het mogelijk zijn de goede dingen van vandaag te verbinden met de noodzakelijke dingen van morgen? Is degene, die daaraan twijfelt een defaitist? Ten tijde van de ontbinding van het Romeinse Rijk maakte orde plaats voor wanorde, zelfvertrouwen voor twijfel, morele zekerheid voor onrust; het economisch bestel stortte in, de bevoorrechte minderheden waren intransigent. Het doet denken aan onze eigen tijd.
Welke morele steun hadden wij aan een mens-van-goeden-wil in de vierde eeuw na Christus kunnen geven? Hadden wij hem aanbevolen zich aan te sluiten bij de secte van de christenen? (maar dan met de voorkennis van de tol die het christendom aan levens en vrije geest zou opeisen?). Of zou het beter geweest zijn, dat hij zich hield bij de intellectuele erfenis van Griekenland of het republikeinse Rome (terwijl het toen al duidelijk was dat deze denkwereld geen attractie meer had?) en dat hij een achterhoedegevecht moest leveren ten bate van een decadent Imperium?

Door het stellen van zulke vragen plaatst men zich tegenover het feit, dat er perioden in de historie zijn, waarin het niet mogelijk is de hoop van het moment te verbinden met de behoeften van de toekomst.
Heilbroner nu gelooft in zo'n tijd te leven: wij moeten leren leven met niet op te lossen conflicten en tegenstrijdigheden. Dat er een grens bestaat aan wat we kunnen, is voor de prometheïsche mens nog het moeilijkst te slikken. Maar we móeten het leren, en zùllen dat ook. De enige vraag is dan nog slechts, of onze leermeester de historie of wijzelf zullen zijn.

De diagnose van Heilbroner bracht mij tot de volgende kanttekeningen. Men mag aannemen, dat in onze complexe geïndustrialiseerde samenleving de invloed van de centrale overheid inderdaad nog verder zal toenemen. [2]) De problemen van industrialisatie, energievoorziening, milieubeheer, onderwijs enz. dwingen hiertoe. Men moet zich dan ook afvragen hoe wij *de weg terug* kunnen gaan naar Heilbroners „kleine kibboetsachtige gemeenschappen".

Overigens heeft ook de Engelse econoom Ernst Schumacher gepleit voor decentralisatie en schaalverkleining. Wij moeten volgens hem af van de grote onpersoonlijke ondernemingen, waar de mens in het produktieproces niet meer meetelt.
Duidelijk is ook dat mèt de groeiende macht van het (al dan niet technocratische) staatsapparaat de democratie in haar wezen bedreigd kan worden. Heilbroner gaat hier niet verder op in. China wordt door hem als voorbeeld gesteld. Blijkbaar heeft de econoom Heilbroner nauwelijks oog voor het geheel andere karakter van de Chinese cultuur en samenleving. Men kan China moeilijk aan de geheel andersgeaarde Europeanen ten voorbeeld stellen. Zelfs aan landen als India biedt het communistisch model van China met zijn eenheid van taal, cultuur en ras (slechts 6 procent bestaat uit minderheden) nauwelijks enig perspectief. Bovendien staan wij humanisten, hoezeer wij ook oog hebben voor het vele, dat in China werd bereikt, kritisch tegenover elke vorm van collectivisme, totalitarisme en Heilbroners „credo van een communistische kerk". Wij weigeren ook te aanvaarden dat dit totalitarisme onvermijdelijk, als gold het een historische wet, in de toekomst besloten ligt.
Blijkens zijn essay „The human prospect", acht Heilbroner het nationalisme in de onderontwikkelde wereld nodig om de krachten van een volk te bundelen en de opofferingen op te brengen die voor de toekomst nodig zijn. Bovendien meent hij dat de stijgende spanningen en de vele problemen in onze wereld dit nationalisme zullen stimuleren, ook al omdat er een sterke behoefte bestaat aan nationale identificatie. Dit zou een noodlottige ontwikkeling zijn. Tinbergen en Toynbee (ik denk aan zijn boek „Blokkerende gewoonten; pleidooi voor een wereldstaat") hebben m.i. terecht gewezen op het anachronisme en de gevaren van dit verschijnsel in een tijd waarin een wereldmaatschappij het enig hoopgevende perspectief is. [3])

Heilbroner vertolkt de onlustgevoelens van de moderne Amerikaan zonder een duidelijk beleid uit te stippelen. Het tweede rapport van de Club van Rome poogt althans een bescheiden aanzet hiertoe te geven. Ook het probleem van de vrijheid krijgt bij Heilbroner onvoldoende reliëf. [4])
Zal de mensheid in staat zijn de uitdagingen van ons tijd te beantwoorden? Heilbroner is er misschien in geslaagd ons besef te scherpen, dat wij in een ernstige crisissituatie zijn beland. Maar de „Untergang des Abendlandes" is ons reeds eerder aangezegd. Is de geschiedenis van de mensheid niet een voortdurende „trial and error", een tastend voortgaan langs de rand van de afgrond?

Peter Krug

[1]) Ik teken bij deze opmerking van Heilbroner nog aan, dat de recente Indiase proeven met een atoombom bewijzen, dat ook ontwikkelingslanden over dit wapen kunnen beschikken. Zelfs Israël en Egypte zullen over enige tijd de beschikking kunnen hebben over het atoomwapen. Vgl. over de verspreiding van wapens ook het artikel van H. de Lange „Bewapening en politiek" in „Rekenschap" juni 1974.
[2]) Vgl. in dit verband D. Bell „De komst van de post-industriële samenleving" (Deventer, 1974) en ook mijn artikelen „Humanistische verkenningen" in „Rekenschap" nrs. 1, 2 en 3, 1972.
[3]) Vgl. ook „De wereldmaatschappij" in „Civis Mundi" jan. en febr. 1972.
[4]) Zie ook mijn bijdrage „Vrijheid en vooruitgang" in „Civis Mundi" juli en november 1974.

LEZINGEN-CURSUSSEN

Rationeel Humanisme
Lezing P. Spigt in Amsterdam

De heer P. Spigt hield op 19 januari een lezing voor de Vrije Gedachte in Amsterdam over het onderwerp Rationeel Humanisme. Hij begon zijn lezing met een schets van het nihilisme, dat in het verloop van de 19de eeuw zich verbreidde. Was het woord nihilisme kort na de franse revolutie nog een scheldwoord, als karakteristiek voor wat men een ziekelijke overdrijving van de Verlichting in de 18e eeuw achtte, in het verloop van de 19e eeuw begon een waardering te ontstaan voor de bedoelde geesteshouding. Onder meer in de literatuur, met name bij Tourgenjew's „Vaders en Zonen". Maar eigenlijk pas voor het eerst bij Nietzsche werd het begrip nihilisme doordacht als een tragische levenshouding van hen die het geloof in een verlossende god hadden verloren en nog geen fundament hadden gevonden voor een nieuwe hoop, een nieuwe ambitie, een nieuwe levensbeschouwing.

Na deze schets van de achtergrond van het zogenaamde „derde humanisme" — de levensovertuiging die, voortbouwend op het griekse en op het zestiende-eeuwse humanisme, rondom 1900 begon op te komen — zette spreker in drie elementen zijn interpretatie van het moderne, ongodsdienstige humanisme uiteen.
Die drie elementen noemde hij: het weerstaan van de verleiding van het wonder, het waarheidsbegrip dat gebaseerd is op de systematische twijfel en ten derde de emotionele toewijding die men een objectieve „beschikbaarheid" zou kunnen noemen. Deze uiteenzetting werd toegelicht met verscheidene voorbeelden.
De heer Spigt sloot zijn toespraak af met een citaat van David Friedrich Strausz:

„Zodra de mens in staat is zijn angstig kloppend hart in beide handen te nemen en te bevelen: Je moet stil zijn, je moet ophouden uit hoop en verlangen alléén een wereld op te bouwen, die er niet zijn kan. Je moet leren het leven te nemen zoals het is en van hieruit, uit de steenharde maar mooie werkelijkheid, het door arbeid verfraaien en veredelen. Dan eerst vloeien verlangen èn weten ineen".

Wat willen wij met de toekomst doen?

Onder deze titel organiseert de Amsterdamse kring der internationale School voor Wijsbegeerte een lezingencyclus. Er zijn al 5 lezingen geweest. In februari, maart en april komen nog de volgende onderwerpen aan de orde.

10 februari: Dr. P. van Gorkum: Spreiding van macht, wat moeten wij ons daarbij konkreet en precies voorstellen?

10 maart: Prof. dr. Kwee Swan Liat: De belangstelling (i.h.b. Oosterse) religieuze oefeningen en denkbeelden.

7 april: Prof. dr. Robert Jungk (Zürich) De mens plus; naar een nieuwe groeirichting?

De lezingen worden gehouden in Krasnapolsky Kleine Zaal, aanvang 8 uur. Nadere inlichtingen: 020 - 429254.

NIEUWS UIT DE GEMEENSCHAPPEN

In **BILTHOVEN** is een welzijnswinkel, waar iedereen met vragen op dinsdagavond van half acht tot half negen terecht kan.

Aan het wekelijkse inloopuur werken een twintigtal organisaties en instellingen uit De Bilt en Bilthoven mee. Het Humanistisch Verbond en de Aktiegroep Man, Vrouw Maatschappij houden zittingen op 25 maart en 25 februari.

Iedere dinsdag zijn er vertegenwoordigers van de Algemene Hulpdienst, gemeentelijke sociale dienst, wetswinkel, vereniging voor samenlevingsopbouw, pvda en ppr en een tuintechnicus.
De welzijnswinkel is vooral bedoeld voor mensen, die overdag geen tijd hebben of drempelvrees vertonen.
Een voorbeeld van samenwerking dat navolging verdient!

De gemeenschap **HENGELO** heeft een enquête gehouden onder haar leden. Van de ingestuurde vragenlijsten kreeg men ongeveer de helft terug. Uit de uitslag bleek dat men unaniem van oordeel is dat het Hum. Verb. een functie heeft. De T.V. uitzendingen wordt door 1/3 van de mensen positief beoordeeld. De anderen zien of de uitzendingen niet of vinden het tijdstip te laat. De radio wordt zeer waarderend beoordeeld, 2/3 positief. De Humanist krijgt een zelfde waardering. Bij het ophalen van de formulieren bleek dat velen meer kontakt van mens tot mens op prijs stellen.
Het grootste deel van het ledenbestand valt in de leeftijdsgroep 50-70 jaar (109), er zijn 29 leden van 40-50 jaar en 25 leden onder de 40 jaar.

In Hengelo werken 6 leden van de gemeenschap mee aan de telefonische hulpdienst SOS.

In „Kommuun", het blad van de gemeenschap **ZEIST EN OMMELANDEN,** wordt een openbare bijeenkomst aangekondigd op 12 februari. Prof. dr. B. C. J. Lievegoed zal dan spreken over Antroposofie. Inlichtingen 03404 - 167 83.

Op zondag 16 februari om 10.30 uur wordt gepraat over het onderwerp Worden bejaarden gediscrimineerd? Adres: Horstlaan 51, Driebergen.

in dit nummer:

Programma voor de Nationale Konferentie Overlevingsproblematiek Hoofdbestuur
pag. 2
Overleven, maar hoe?
pag. 3
Leren leven met de toekomst
pag. 4
Lezingen - cursussen
Nieuws uit de gemeenschappen
pag. 6
Ingezonden brieven
pag. 7
Lezen
pag. 8

RECTIFICATIE

Eén boterham per dag minder?

In Humanist van 1 januari is een fout gemaakt. In een kader werd melding gemaakt van een proefberekening door Ernst Bartels, onder de titel: Een boterham per dag minder . . . Dit moet zijn: twee boterhammen + beleg + 15% genotmiddelen (thee, koffie, tabak etc.). Ernst Bartels van de stichting Mondiaal Alternatief rekende uit dat door dit nauwelijks merkbare „offer" de hoofdvoedselproduktie van 20.468.000 mensen in ontwikkelingslanden mogelijk gemaakt zou worden, zonder dat deze hun landbouwareaal behoeven uit te breiden of extra uit te buiten.
De vergissing ontstond omdat in het aanbevolen boek Gids voor een milieubewust leven, de proefberekening van Ernst Bartels werd geplaatst in een hoofdstuk, getiteld: Ook één boterham minder per dag vermindert de aanslag op het milieu.

INGEZONDEN BRIEVEN

Vrouwenjaar, rampjaar voor slaapmutsen

Relatieproblemen tussen mensen zijn (historisch gegroeide) machtsproblemen. De machtsverhoudingen liggen in deze maatschappij nog erg ongunstig voor de enkeling, omdat beslissingen over onze manier van leven (wonen, werken en verplaatsing) door anderen, onzichtbaren, worden genomen, jaar in jaar uit. Een vrouw woont waar haar man werkt of waar hij een huis heeft kunnen vinden, de kinders wonen dan te hoog in een flat en missen speelruimte en moeten stil zijn voor de buren. Neurotische vrouwen, onhandelbare kinderen en bikkelharde mannen. Fobieën, depressies, echtscheidingen, opnamen, pillen. „Het kon wel eens een griezelig jaar worden". Een wolk van vage onlustgevoelens. Ga er maar aanstaan, wat doen we? Persoonlijk geloof ik in de fut van een goed doordachte maatschappijbeschouwing (komt me niet aanwaaien, het kost studie en denkwerk), een duidelijk mensbeeld (dank zij het humanisme) en een krachtig eigen geluid (onzekerheid en stomme vergissingen van mezelf hebben het geluid iets wanhopiger doen klinken).
Vandaar mijn domme stukjes in dit blad, want ik geloof in mede-menselijkheid aan de basis (van een blad, een verbond en de samenleving).
Maar wie pikt het eens op? Je wilt wel eens een reactie op je signalen. Wie staat, ziet toe dat hij niet zal vallen, zegt een tekst in een boek vol levenswijsheid. En de meesten denken dat ze hun veiligheden wel listig en solide hebben opgebouwd, maar inflatie en ontwaarding tasten tegenwoordig niet slechts ons banksaldo maar ook onze reacties aan, kijk om u heen dan merkt u het aan anderen. Typisch verschijnsel in elke cultuur die op voleinding toeloopt, overrijp wordt. Mooi werkterrein voor een ideologische élite, een z.g. Gideonsbende zoals bijvoorbeeld het Humanistisch Verbond.
Want mensen in nood, in angst en het gevoel dat er nergens meer houvast is, gaan bidden of denken of aan de drank. En dat denken is typisch menselijk, kinderen en vrouwen denken ook, als ze zich er niet meer voor schamen. In de wisselwerking en het rollenspel tussen gehuwde partners mankeert (volgens mijn waarneming bij gemiddelde huwelijken) het volgende:
De man draagt te veel macht (met plezier of tegenzin) en blijft dus overbelast, de vrouw beperkt zich jarenlang tot haar huiselijke bedoening waardoor ze een „huisdier" wordt (praten tegen planten en de hond). Geen wonder dat de man haar heimelijk minacht en een domme en/of saaie tut vindt. Zo'n relatie belemmert emancipatie en zelfontplooiing van BEIDEN. Mao Tse Toeng vroeg de Chinese vrouwen om eindelijk de andere helft van het hemelgewelf (de maatschappij) te gaan helpen meedragen, 50 pct. dus over te nemen. Ik sluit me als man (die heimelijk de stereotype vrouw haat) daar graag bij aan. Maar de „Kissingers" onder ons zullen de vrouwen liever niet bij hun gekonkelefoes toelaten, de macht niet vrijwillig uit handen geven, dus dames: je zal er voor moeten knokken, verwacht het ook niet van mannen zoals ik, want ik heb geen macht en ik heb niets in de maatschappelijke melk te brokkelen, ik ben uitgerangeerd (te kritisch).
De „he-man" en de tut, als partners in het gemiddelde huwelijk in de Nederlandse na-christelijke samenleving? Ja, helaas is dàt toch nog wat ik veel zie. Een verdwijnend soort partners, rollenspelers, taakvervullers? Was dat maar waar, ik zie vrouwen met lange broeken, maar de mannen blijven de lastige peultjes doppen. Samen een baan, ieder een bijdrage aan het gezinsinkomen . . . en niet gauw vluchten in het voortplantingsproces (er zijn verdorie mensen teveel?) Gaat heen en vermenigvuldigt u voorlopig niet meer, tot we weer een beetje ruimte krijgen en stilte en groen kunnen planten in plaats van betonkooien voor uw luidruchtige en verspillende nageslacht! Ik wil heel hard roepen om meer KWALITEIT van leven en minder onverantwoordelijke mensen die zo nodig van alles en nog wat en nog meer motten.
Ga er maar niet meer aan staan, er wordt al genoeg geduwd om voortaan in de rij te staan . . . ga er eindelijk eens passief voor zitten, samen. Om te denken, te overleggen, te studeren, te be-raad-slagen, te schrijven en te spreken.
Ik hoop dat de trage grijze massa's in 1975 eindelijk in waarneembare communicatie willen en durven komen, opdat er iets kan groeien van een intelligente democratie van vrouwen en mannen, jongeren en ouderen.
We kunnen bijvoorbeeld beginnen met soberder en minder verspillend te leven. Doe die auto nou eens weg, blijf deze zomer in eigen land, neem geen hond in huis (vies en duur in de voeding), eet minder vlees (biocultuur, dierenkwelling en ook ongezond voor uw hormonen), verminder die valium en de slaappillen opdat uw denkvermogen zo helder mogelijk wordt. Vast ook maar eens een dag per week, goed voor de lijn en voor het biologisch welzijn. En rook minder. Zeg maar „nee" tegen het rijke consumentenleven. Het kan nu nog, over enkele jaren zijn we er misschien wel in gebleven (dood, bedoel ik, en we leven immers maar één maal).
Vrouwen en kinderen kunnen de macht in de wereld beter helpen verdelen. De vrouwen kunnen dat doen door zichzelf minder als kinderen te gedragen. Humanistische vrouwen kunnen dat bovendien door hun kritische waakzaamheid uit te breiden over alle maatschappelijke instellingen die onze paternalistische (vaderlijke) cultuur zo rijk is; meer huisvrouwen in afdelings- en hoofdbestuur van het Verbond, omdat ze meer tijd hebben dan beroepsbeoefenaars buitenshuis. Maar de rol-verschuivingen die nodig zijn, maken ons wat angstig en daarom duurt de evolutie-naar-emancipatie zo ellendig lang. De brutalen regeren blijkbaar de wereld, zolang de intelligenten zich zelf te kwetsbaar vinden voor het vuile handen-werk. „Denken met de handen" betekent: vormgeven aan een betere (dus menswaardiger) samenleving.

HRO. Snijder, Den Haag

Het HUMANISTISCH VERBOND
heeft plaatsingsmogelijkheid voor een

PARTTIME MEDEWERKER(STER) VOOR DE AFDELING WETENSCHAPPELIJK WERK

Taak:
— organisatie van wetenschappelijke conferenties,
— begeleiden van enkele wetenschappelijke secties,
— verzamelen en selecteren van documentatiemateriaal.

Vereisten:
— een voltooide universitaire opleiding, bij voorkeur in een maatschappij-gerichte studie, zoals rechten, geschiedenis, sociale wetenschappen, e.d.
— humanistische gezindheid.

Een deel van de werkzaamheden, die circa 10 uur per week in beslag zullen nemen, kan evt. thuis worden verricht. Wel is het wenselijk dat de medewerker(ster), gezien de contacten met het bureau van het Humanistisch Verbond, woonachtig is in of in de omgeving van Utrecht.
Nadere inlichtingen zijn telefonisch verkrijgbaar bij J. de Leede te Soest, telefoon (02155) 12843.

Schriftelijke sollicitaties worden gaarne ingewacht door de directeur van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 (Postbus 114), Utrecht.

LEZEN

Over een wereld zonder vrijheid en waardigheid

door B. F. Skinner

Uitgave Bruna 1973, vert. uit engels.

De bekende amerikaanse psycholoog Skinner geeft in de titel van het boek duidelijk de strekking: Vrijheid en waardigheid zijn begrippen, die in een vroegere maatschappij konden bestaan, maar nu wij weten (volgens de schrijver) dat het menselijk gedrag geheel door erfelijkheid en door invloeden van buiten wordt bepaald, nu blijken vrijheid en waardigheid slechts waandenkbeelden te zijn.
De schrijver juicht dit toe, want zie maar, zegt hij, hoe de samenleving op de rand van de afgrond is gekomen, doordat wij de mens te veel aan zijn lot hebben overgelaten. Hij is vol vertrouwen dat een nieuw vak, de „gedragstechnologie", zich zo zal ontwikkelen, dat men de mensheid kan dwingen tot een gelukkige samenleving.
Dit herinnert aan Huxley's boek „Brave new world" van 1932, maar wat daar satirisch is beschreven, is voor Skinner de heilstoestand bij uitstek.
Skinner is een typische „behaviourist", bij wie het alleen om het gedrag van de mensen gaat; gewaarwordingen, gevoelens, gedachten, kortom het gehele geestesleven zijn voor hem slechts onbetekenende bijverschijnselen. Woorden bijvoorbeeld zijn voor hem geluiden, die een zeker effect op iemands medemensen hebben, maar geen zelfstandige inhoud of betekenis. „Een beroep op de menselijke geest verklaart totaal niets", zegt hij ergens.
Men kan zich afvragen wie dan bepaalt in welke richting de mensheid moet worden gedwongen. Wel, dat zijn de gedragstechnologen, die door hun studie weten wat goed voor de mens is en hoe men daartoe kan krijgen. Logischerwijs zijn de gedragstechnologen ook geen vrije mensen, wat zij zeggen is ook immers door uitwendige oorzaken bepaald; hiermee blijft Skinner echter wat in het vage. Maar zijn eigen woorden, zijn boek, hebben blijkbaar wel een „inhoud". Hij schrijft immers in de hoop dat we het met hem eens zullen zijn. Het is een arme wereld, die hier wordt beschreven, een wereld zonder glans, zonder vervoering, maar in zijn beperktheid toch wel een deel van de echte wereld. Daarom zijn er voor ons ook positieve elementen in Skinners betoog. Het is waar, dat de mens in hoge mate een produkt van zijn omstandigheden is en dat zonder beïnvloeding of dwang geen samenleving mogelijk is.
De vraag is slechts, waar de grens tussen geoorloofd en ongeoorloofde dwang ligt. Voor Skinner is dit een utiliteitskwestie. Hij heeft geconstateerd, dat hoe minder de dwang merkbaar is, hoe meer de mens zich vrij voelt. Die illusie van vrijheid wil hij ons gaarne laten, daarom wil hij de beïnvloeding zo onopvallend mogelijk laten gebeuren en liever in positieve zin (bijv. met beloning) dan in negatieve zin (straf). Dit niet op grond van enig moreel principe, doch omdat het zo het beste gaat. Ons kan deze stelling tot verdere bezinning prikkelen.

A. van Kreveld, Baarn.

Pro deo advocaten doen niets voor je

Het beeld dat de Nederlander heeft van de advocatuur is niet onverdeeld gunstig. De advocaten vinden zelf dat het niet klopt. „Pro deo advocaten doen hun werk kwalitatief behoorlijk" zegt de Nederlandse orde van Advocaten.
Een Amsterdamse hulpverlener: „Hele hordes bepleiten alleen clementie".
Een verhaal over pro deo advocaten, die voor weinig geld de grote belangen van een verdachte in een strafproces behartigen.
Een bestuurslid van de Orde van Advocaten, W. Taekema betoogt in het artikel: „Rechthulp aan particulieren is hard aan verbetering toe. Binnen de orde is een commissie bezig een nieuw systeem voor rechthulp te ontwerpen waarbij het scherpe onderscheid tussen pro deo en betalende cliënten geheel moet wegvallen. Dat moet vervangen worden door een systeem van bijdrage naar draagkracht."

Uit: KRI, tijdschrift van de vereniging van reclasseringsinstellingen, nr. 2, dec. '74. Abonnement voor 10 nrs. *f* 15,—. Antwoordnr. 282, Den Bosch.

Education permanente eist sociale veranderingen

De gedachte van de éducation permanente – leren zolang je leeft – is zo langzamerhand door en door bekend sinds John Dewey hem in 1916 introduceerde. Of misschien is de idee nog wel ouder, stammend uit de dagen van Aristoteles. En de bijval klinkt luid, ook vandaag de dag: de internationale commissie voor onderwijs aan volwassenen van de UNESCO in 1965, de internationale commissie voor ontwikkeling van het onderwijs in 1972, de Europese conferentie van ministers van onderwijs in Boekarest eind vorig jaar – het zijn maar een paar van de indringendste bijvalsbetuigingen. Waarmee het begrip zo ongeveer gekomen is op hetzelfde niveau als de „vrijheid van voorlichting" of „perfecte gezondheid" of „eeuwige jeugd" – dingen die iedereen verlangt, maar die nog nooit helemaal zijn verwerkelijkt.
Die sfeer is het uitganspunt van een *recente UNESCO-publicatie „Towards a conceptual model of life-long education."* Bij het afschilderen van dit voor verwezenlijking vatbare model is het gevaar niet geschuwd dat het enigszins utopisch klinkt – maar het boek heeft dan de verdienste deze utopie in kaart te brengen evenals de wegen erheen. Auteur George W. Parkyn, een Nieuw-Zeelander met ervaring in vele landen, analyseert onder meer wat allemaal de gevolgen zouden zijn binnen een nationaal onderwijsstelsel als daarin de éducation permanente tot het uiterste werd toegepast. Hij koos Peru als voorbeeld, maar niet omdat de situatie in dit land kan dienen als representatief voor vele andere – elk land is in dit opzicht uniek – maar wel omdat het een reëel voorbeeld is.
Aan het uitgangspunt maakt dr. Parkyn weinig woorden vuil: „Het is duidelijk dat we in een paar jeugdjaren niet alles kunnen leren wat we in de loop van ons leven nodig zullen hebben". Wel toont hij scherp aan dat permanent leren niet het normale schoolsysteem is met daaraan vastgeplakt wat studiemogelijkheden voor volwassenen. Integendeel, men moet dan afstappen van de gangbare opvatting dat men kinderen zoveel mogelijk leert wat ze wel eens nodig kunnen hebben in hun later leven. Wel moet het leren van de volwassenen steunen op wat hun als kinderen is bijgebracht en dit laatste moet derhalve een voorspel worden tot onderwijs aan volwassenen en daarop niet alleen maar vertrouwen om eventuele kleine gaatjes te vullen. Het doel moet niet zijn „onderwezen mensen" af te leveren, maar „onderwijsbare mensen". Wat natuurlijk ook weer niet inhoudt dat iedereen geprepareerd moet zijn voor een soort eeuwigdurend werken voor een doctoraal examen.
Parkyn behandelt een zeer lange lijst van veranderende relaties waarbij ouders, kinderen, onderwijsinstanties betrokken zijn, maar evenzeer gezondheidsdiensten, werkgevers, publiciteitsmedia, bibliotheken voor een zeer uitgebreid stelsel van samenwerkingen binnen een breed algemeen beleid dat de centrale overheid moet uitstippelen. Kortom, de onderwijs-veranderingen die werkelijke invoering van éducation permanente met zich brengen zou, gaan gepaard met andere verreikende sociale veranderingen. Waarbij misschien de grootste verandering zou moeten komen in de filosofie van het beschikbaar stellen van geldmiddelen: is op het ogenblik veelal elke cent die besteed wordt aan onderwijs voor volwassenen er een minder voor het onderwijs aan kinderen – dan zal men als enig alternatief hebben een veel grotere hap uit alle schatkisten te besteden voor het onderwijs als geheel.

P. Krug